

VOOR LEERHUIS & LITURGIE

HALVE WOORDEN

Alex van Ligten

'In de eerste zin van je preek zit de tekst waarover je preekt. En géén inleiding,' zei onze leermeester Ted van Gennep streng. En een Amerikaanse collega van hem spitste dat later toe door te zeggen dat kerkgangers ogenblikkelijk het pand moesten verlaten, als een preek begon met een zin als: 'When I was a little boy in Omaha...'

De tweede vuistregel is dat de preek nooit over de preek zelf moet gaan. Dan zijn de valkuilen even groot als in boeken die gaan over een schrijver die een boek schrijft, of een film waarin een regisseur de hoofdpersoon is.

Beide regels treed ik vandaag met voeten. Want op dit punt in de dienst zijn er drie zaken aan de orde die we onvoldoende in de liedjes, de maaltijd en de gebeden kwijt kunnen.

1. Er is, aan het begin van een nieuw seizoen, de noodzaak om wat te zeggen over wat we willen, u als deelnemers in de diensten en anderen als uitvoerders - hoe stem je wensen en ideeën op elkaar af?

2. Eens in de zoveel tijd is het ook goed om weer eens stil te staan bij de grote woorden die we hier gebruiken: God, gerechtigheid, Israël. Wat bedoelen we er eigenlijk precies mee?

3. En tenslotte, en daar komt dan de Schriftuitleg: hoe pas je dat toe, valt er iets te zeggen dat enigszins in de praktijk te brengen valt?

Die drie punten brengen je op zich al in een spagaat, en elk punt afzonderlijk doet dat ook.

De halve woorden van de preek

De dogmaticus K.H. Miskotte schetste ooit zijn positie als dilettant en dirigent tegelijk. Dat geldt ook voor iemand die een toespraak houdt, of een preek, of, zoals een van onze trouwe deelnemers hier sinds enige maanden zegt: een toespraak. Je gaat achter een microfoon staan op een verhoginkje, nadat je, zoals in mijn geval, ook nog apart hartelijk welkom bent geheten, en je mag tien, twintig, als je zin hebt dertig minuten onweersproken aan het woord blijven. Die hele setting suggereert misschien al dat we hier te maken hebben met iemand die het wéét. Wat weet-ie? Het. Alles. Wat de prediker of predikster zelf misschien bedoelt als hartenkreet, of als zucht van verlangen, uiting van hoop of vreze, met af en toe een ironisch tussendoortje, dat kan door de toehorenden worden ervaren als uiting van algehele deskundigheid, feitelijke mededeling, onaardig gedrag, eigenwijze betweterij. Er zijn zóveel mogelijkheden, zóveel kanten die je uitkunt, en tegelijk is het zó vol beperkingen...

Vóór de zomer is er in deze kring gevraagd om suggesties te doen voor de diensten en de toespraken in het komende seizoen. Waardevolle reacties kwamen binnen. De vinger werd gelegd bij waar het soms aan schort; ik noem de verbinding tussen de boodschap van bevrijding en solidariteit met ons (post)modern levensgevoel. De waarneming dat de mystieke kant van het geloof, de verinnerlijking, vaak wat het stiefkind is van de veruiterlijking, het bezig zijn met de samenleving, de ethiek en de politiek. Je kunt een wenslijst van ekklesiagangers en -gangsters samenstellen waar goede en terechte dingen instaan als: meer plaats voor kunst en literatuur, voor kernwoorden en -gedeelten uit de bijbel, voor teksten uit boeddhisme en islam om te verstaan wat anderen bezielt. Er is de behoefte aan meer symboolgebruik, sterkere vormgeving van de diensten als geheel.

Dat is nog lang niet alles! Maar het geeft een indruk van wat er leeft, wat we zouden willen. En het veroorzaakt ook de verzuchting: ga d'r maar aan staan.

Als ergens onze beperkingen duidelijk aan het licht komen, dan is het bij al die terechte wensen en verlangens. Je kunt, en ik heb als halve buitenstaander de indruk dat de hele binnenstaanders dat serieus doen, er sterk rekening mee gaan houden, al

Noot van de redactie

Het is niet gelukt om in de maand september een Maandbrief te doen verschijnen. De achterstand zal echter in de komende maanden ruimschoots worden ingehaald.

INHOUD

HALVE WOORDEN

ASE 10 september 2006

Alex van Ligten

VIERING VAN EUCHARISTIE

ASE 17 september 2006

Huib Oosterhuis

BIJBELSE SPIRITUALITEIT

ASE 24 september 2006

Alex van Heusden

PAULUS AAN DE ROMEINEN

Vervolg inleiding

Alex van Heusden

ENKEL EEN ROOS ALS STEUN

Gedicht

Hilde Domin (1909-2006)

LEERHUIS WESTLAND

Programma seizoen 2006-2007

AGENDA TOESPRAKEN ASE

Oktober, november

COLOFON

MAANDBRIEF VOOR
LEERHUIS EN LITURGIE

ISSN 1385 0326

Uitgave van de Stichting Leerhuis &
Liturgie (sinds 1980)

Eindredactie: Kees Kok

Redactie en administratieadres: Postbus
17268, 1001 JG Amsterdam; tel. (020)
6256940

leerhuis@leerhuisenliturgie.nl

www.leerhuisenliturgie.nl

Abonnementsprijs: € 22,50 per jaar;

Europa € 30,00; buiten Europa € 35,00.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar.

Giro 395505 tnv Stg. Leerhuis en Liturgie
Voor België: Postgiro 000-1699184-35

die gedachten en ideeën verdisconteren in wat je in de diensten aan de orde laat komen. Maar als halve buitenstaander kan ik het ook niet laten op te merken dat je bij beperkingen altijd a) moet erkennen dat je ze hebt (nadat je zo goed mogelijk hebt geprobeerd ze zo klein mogelijk te maken) en b) er niet voortdurend last van te hebben zodat ze je blijvend parten spelen. Je kunt ze misschien zelfs wel in je voordeel omzetten.

Voor het onderdeel 'toespraak' geldt dan: hoor dit hier allemaal aan als een beperkt verhaal van een beperkt mens, hier en nu levend, met het nieuws van gisteren nog nadreunend in zijn of haar oren. Niet als eerste of laatste waarheid: zo is het en niet anders. Nee: zo denk ik dat het is en misschien is het anders. Geen hele woorden, hooguit halve, voorlopige. Hoor ze zo aan.

De mensen die hier gaan staan, weten iets van een paar dingen, van de bijbel meestal, soms van antropologie, of van de praktijk van de politiek. Ze maken niet de dienst uit, ze geven voorzetten. Ze bepalen niet hoe je denken moet, maar ze doen met woorden en gedachten wat een dirigent doet met muziek: zorgen dat 't een beetje goed klinkt. Als ik dirigent ben en jullie zijn de muzikanten, dan kan ik, als ik 't goed doe, hooguit ertoe bijdragen dat jullie de muziek mooi spelen. Maar ik blijf ook een dilettant, ik heb anderen iets te leren, en ben tegelijk zelf een beginnende leerling.

Wat telt, is, naast toch wel enige deskundigheid, betrokkenheid. Bij wat er gebeurt, bij wat er zou moeten gebeuren. Bij elkaar. Het verhoginkje en de microfoon dienen alleen voor de goede verstaanbaarheid. Verder staat degene die hier staat, niet principieel hoger. Hij of zij moet zich met ons, namens ons, af en toe wat voor ons uit, afvragen hoe 't zit met de grote dingen waar we hier in de liedjes en de lezingen bij bepaald worden, de levensvragen, de zaken van het recht en de gerechtigheid. En hij of zij mag die vragen ook stellen met af en toe een uitroep. Als jij je het recht vooral maar voorbehoudt om daar dan weer vragen bij te stellen.

Om dat hele proces van denken en zeggen, reageren en dan weer doordenken in één/anderhalf en, als het erg is, twee uur te gieten - dat lukt niet. Je moet ook niet alles in die ene zondagochtend willen proppen. Ik heb het zelf lang versleten voor vage domineesideologie, maar het is meer waar dan ik dacht: wat we hier doen, dat is het geven van aanzetten, en als het goed is, gaat 't daarna door, in leerhuizen door de week, in een bezinning die na dit uur doorgaat, op weg naar huis, in je gedachten, in gesprekken na de dienst in de kroeg.

De grote woorden

Zaten we hier op een bijeenkomst van intekenaren op de kunstreis naar Italië, dan ging het allemaal nog wel. Dan kregen we in keurige hoeveelheden informatie aangereikt. Wel veel, maar niet teveel.

Maar nee, wij moeten ons hier zo nodig zwaar vertellen. Wij gaan het over God hebben, en over de zin van het leven. Over wat we moeten, wat we voelen. Meestal ook nog: 'ten diepste', een favoriete formulering van beminde gelovigen. Wat bedoelen we daar allemaal mee? Hoe voorkomen we dat we een oneigenlijk soort zekerheid suggereren over dingen waar we helemaal niets van weten? Wat zeggen we eigenlijk als we God zeggen? Wat bedoelen we? 'Als Gij bestaat', is dat echt dezelfde als die handelende figuur uit die stoere psalm 68? ('God zij geprezen met ontzag...') 't Zingt lekker, maar wat een massieve taal: Hij draagt, Hij is het, Hij leidt ons, roept het licht, heeft heil teweeggebracht dat ons niet wordt ontnomen, enzovoorts.

God als absolute zekerheid, een geheel vanzelfsprekende grootheid. Misschien is er ooit een tijd geweest dat dit voor iedereen ook echt vanzelf sprak, maar dat ligt achter ons. Wat we meemaken en wat we allemaal horen en zien, in ons eigen leven, bij de mensen om ons heen en in het nieuws, dat maakt het allemaal anders. Een goede God die zorgt dat alles op rolletjes loopt, die de hele wijde wereld in zijn hand houdt?

Als je dat zomaar zonder meer gelooft en verkondigt, dan lijkt je je ogen toch wel in je zak te hebben, dan trek je je het leed van de mensen niet serieus aan en verdring je je eigen eerlijke, ronde twijfel aan de zin van alles.

Daarom is het goed eens in de zoveel tijd wat afspraken te maken over wat we bedoelen als we zeggen... Wat bedoelen we als we 'God' zeggen? Als we 'vrede' zeggen? Als we al die grote woorden en begrippen hanteren die in het kielzog van God meekomen?

Daar, onder andere, is een toespraak goed voor. Wat bedoelen 'ze' in de bijbel? Wat verstaan wij eronder? We kunnen er wat over zeggen in de wetenschap dat er heel weinig dingen absoluut waar zijn, dat er mogelijkheid tot interpretatie is, en dat iemand die 't anders opvat dan jij niet automatisch een sufferd of een ongelovige hond is. Dat het niet gaat om gelijk of ongelijk.

We zouden kunnen afspreken - dat vind ik een goede, voorzichtige, niet dwingerige formulering; we zouden kunnen afspreken dus - dat we, iedere keer dat we het woord 'God' horen, erin horen: alles wat goed is en mensen gelukkig maakt, de kracht die ons doet leven en in leven houdt, het vertrouwen dat we opgevangen worden, verder geholpen, zelfs over de grenzen van dit leven heen. We zouden kunnen afspreken, en ik geloof dat dát ook de methode van de bijbel is, dat we met het noemen van God ook zeggen wat hij allemaal niet is: nooit en nimmer het brute geweld, nooit willekeurig, nooit een bovenaardse domme kracht die je onschadelijk kunt maken door hem om te kopen, met offers of mooie woorden.

Zo'n psalm 68 kun je dan ook heel anders ondergaan. Niet: God doet het wel eventjes, ons door de diepte heen dragen, enzovoorts, maar: waar dat gebeurt, waar mensen erin slagen elkaar in liefde vast te houden, vreugdevol samen te leven, waar gerechtigheid en vrede gediend worden, dáár is hij. Waar de mensen die lijden, worden geholpen en beschermd, daar is God. Waar eerlijkheid gehandhaafd wordt, het recht en de liefde de bepalende krachten zijn, daar is hij. Dat hele grootse visioen van Mozes en de Profeten, dat het te doen is om werkelijk goed samen te leven, daarin is hij aanwezig. En 'hij', spreken we meteen even af, is een grammaticale aanduiding, geen nadere beschrijving van zijn of haar wezen.

Dat bedoelen we met 'God', zeggen de bijbelschrijvers. Meer dan de optelsom van al onze verlangens, groter dan ons hart, een geloof, een hoop, een liefde die wij ervaren als kracht van boven. Zo is hij aanwezig en zo kunnen wij hem soms, even, ervaren in wat er aan goeds is om ons heen. Soms ook niet: er is ook veel kwaad in ons en om ons heen, het nieuws puilt uit van geweld in het groot en het klein, maar toch: de tekenen van zijn heerschappij vallen óók op te merken. 'Als Gij bestaat' - zongen we: je weet niet of het zo is, maar je zegt wel 'Gij', tót degene op wiens bestaan je hoopt. *Tseva'ot* is een andere benaming voor hem bij Zecharjah, de profeet. Met 'God van de goede machten' vertaalden we dat. Met recht en reden: die God bedoelen we.

We hebben profetenwoorden gelezen: Zecharjah 8 vers 14-23. Over Jeruzalem waar de volkeren samenstromen. Geen muren meer tussen ons daarbinnen en zij daarbuiten. Je kunt

die woorden met behulp van wat de geleerden hebben bestudeerd, helemaal in hun context zetten, we weten ongeveer hoe de stad en het land er bij lagen in de dagen van de profeet, en zeshonderd jaar later in de dagen van de messias.

Maar de woorden gaan boven hun context uit, en willen ons rechtstreeks raken, voorbij aan wat ze toen en daar betekenden. Ze worden weidser dan hun letterlijke betekenis. Als het gaat over de stad Jeruzalem en het land Israël, gaat het over iedere stad en elk land. Jeruzalem en Israël staan in de bijbelverhalen voor *urbi et orbi*, de stad waar wij wonen, onze wereld, deze aarde.

Door alle ellende heen, zegt God, zal ik mijn mensen nabij zijn. Ik zal ze goed doen, we zullen bij elkaar blijven horen. 'Ik denk goeds uit voor jullie' en jullie doen van jullie kant ook iets.

We zouden kunnen afspreken teksten als deze niet te horen als oncontroleerbare en onwaarschijnlijke aankondigingen van een verre toekomst van de kant van een even oncontroleerbaar en onwaarschijnlijk Opperwezen, maar als de belofte dat, waar mensen samenkomen en goeds uitdenken en goed doen, we dat aanduiden als 'God met ons'.

Goed is dat je niet doet wat slecht is

Dat brengt ons al midden in het laatste onderdeel van deze toespraak: de uitleg, de toepassing. Wat staat er en wat kun je ermee?

In de profetie van Zecharjah spreekt God: 'Dit zijn de woorden die jullie zullen doen' (Zecharjah 8:16). Er wordt iets gesproken, van de hemel naar de aarde, er klinkt een woord, en dat woord wil hier op aarde waargemaakt worden, gedaan worden. In daden gegoten.

De gewone vertalingen laten God zeggen: 'dit moet jij doen' (NBG), 'hier moeten jullie je aan houden' (NBV), en dan volgen Gods opdrachten. Weg vertaald is dan het typische Hebreeuwse, dat zó oer en oerbijbels is, dat het zelfs in het Griekse geboorteverhaal van het Nieuwe Testament een belangrijke rol speelt: 'Laten wij zien,' zeggen de herders na de engelenzang, 'het woord dat geschied is' (Lukas 2:15). Ook daar wordt het eruit gewerkt: 'laten wij zien hetgeen geschied is.' In de nieuwste vertaling zelfs: 'Laten we met eigen ogen gaan zien wat er gebeurd is.' Dat is vast allemaal goed Nederlands, maar het laat iets van waarde verloren gaan. 'In den beginne was het woord', schrijft Johannes in zijn proloog, 'en het woord is vlees geworden, mens geworden, een van ons' (Johannes 1:1.14).

'Dit zijn de woorden die jullie zullen doen.' Het zou vreselijk zijn als het bij woorden bleef. 'Dit zijn de woorden die jullie tot daden zullen maken.' Niet: dit zijn de dingen die jullie moeten doen. Natuurlijk moet je dingen doen. D'r zijn nog zoveel dingen te doen, lieve hemel - de vakantie is zomaar om, en we hadden dit nog zullen doen en dat nog willen doen, maar je komt er gewoon niet aan toe... Een mens heeft haast vakantie nodig van z'n vakantie, met al die dingen die hij moet doen! Je kunt in eigentijds idioom ook nog je ding doen. 'Ik sta hier en ik zing, ik doe gewoon mijn ding.' Doe maar (in het nummer 'Pa').

Maar bijbels is het beter de woorden te doen. De woorden óm te zetten in daden. Namelijk déze woorden, die niet willoos en stom zijn zoals dingen, maar omschreven en uitgesproken als woorden.

'Waarachtigheid spreken jullie, ieder tot elk ander. In waarheid en in het recht van de vrede spreek en doe je recht. Kwaad bedenken en spreken tegen een ander, dat is er niet bij' (Zecharjah 8:16v).

Het doen van déze woorden is de kern. Daar gaat het om. Je kunt bij Zecharjah zelfs wat licht sarcasme horen over het fanatisme waarmee de mensen andere dingen doen. 'Al dat vasten van jullie', laat hij God zeggen, 'denk je eraan dat je dat niet uit heilige plicht tegenover mij doet?' 'Ik zie het liefst dat jullie de waarheid en de vrede liefhebben. En dat vasten, zorg ervoor dat het gaat in een sfeer van vrolijkheid en vreugde, dat het feestelijke tijd is, tijd voor elkaar' (Zecharjah 8:18). En wat je verder ook bedenkt en doet aan rituelen: spreken en leven in waarachtigheid en vrede, en die beide liefhebben - daar gaat het om.

Vervolgens komen in de profetie de volkeren naar Jeruzalem. Dat is de verwachting: dat er van Israël zoveel goeds, vredevoels, rechtvaardigs zal uitgaan, dat het de volkeren zal inspireren om er binnen te komen.

'Mensen, overall vandaan, zeggen tot elkaar: Laten wij toch gáán om weg te nemen wat instaat tussen ons en de God van Israël. Hele volksstammen zoeken God in Jeruzalem om weg te nemen wat tussen hen en hem instaat.'

En dan die bijzondere profetie, waar de kerk vanouds, 'niet zonder innerlijk recht' (zo formuleerde Miskotte het), de voorzegging in heeft gelezen van wat in Jezus waar zou worden:

'In die dagen grijpen tien mannen uit aller volken taal de mantelvleugel van een man van Judah stevig vast. Zij zeggen: Laat ons met jullie gaan, want wij hebben gehoord: de goede God is met jullie' (Zecharjah 8:23).

Is dit het niet wat waar wordt in de evangeliëverhalen?

Buitenstaanders, randfiguren willen de messiaanse koning van Israël aanbidden. De wijzen uit het oosten bij zijn kribbe, de Romeinse hoofdman bij het kruis.

Dat ze hem willen aanbidden, wil hetzelfde zeggen als wat in de profetie staat: een knieval maken, 'hem zoeken en zijn aangezicht verzachten' - wegnemen wat tussen de mensen en deze God instaat. Ze willen in hem de koning eren, een mens die Gods koningschap belichaamt.

In de evangeliën wordt dat profetisch visioen al even waar, dat de volkeren naar Jeruzalem komen om Gods koningschap eer te bewijzen en om op te ruimen wat tussen hen en deze God nog instaat.

Maar het moet ook nog waar wórdén. Het is soms al even zichtbaar, maar het doet je pijnlijk voelen dat het alleen maar het voorproefje is, dat het grote 'tegoed' nog uitstaat, van de volkeren die in Israëls leefwijze in recht en vrede, waarheid en trouw, zoveel zien dat ze toestromen om de profetie van Zecharjah waarheid te laten worden. Het moet, en het zál allemaal nog waar worden.

Vrede in het land, op aarde? In onze dagen? Je blijft het van harte hopen. Op z'n minst kunnen we zorgen dat wij het niet in de weg staan, het niet voor de voeten lopen. Het zelfs bevorderen, door de woorden die God spreekt, in daden om te zetten.

Ik neem u van het grote geheel nog even mee naar een klein detail, een bijzonder woordje bij Zecharjah, als hij God dat vasten laat relativieren.

'Laat dat vasten, laten al die heilige religieuze handelingen die jullie doen, in vrolijkheid en vreugde geschieden, laat het tot' - en dan komt dat woordje - goede ontmoetingsdagen zijn.'

'Vrolijke hoogtijden,' zegt de Statenvertaling.

De strekking is duidelijk: godsdienst beoefenen zal niet iets sombers, zwaarmoedigs, zelfs niet zwaarwichtigs zijn, maar iets wat met vreugde en blijdschap gepaard gaat.

Er staat hier een woord dat we al in Genesis 1 tegenkomen, bij de beschrijving van de vierde dag, als God de lichten aan

het hemelgewelf bevestigt, 'om aan te geven de hoogtijdagen en de gewone dagen' (in de vertaling van Huub Oosterhuis en Alex van Heusden). Om die 'hoogtijdagen' gaat het. Dat zijn de oriëntatiepunten in de tijd, de mijlpalen: onze verjaardagen, de grote feestdagen. Het wordt ook wel vertaald met 'vaste tijden', omdat het van een werkwoord komt met de betekenis: 'bepalen', 'vaststellen'. En in de werkwoordsvorm 'bepaald worden' gaat het dan betekenen: 'ontmoeten', 'samenkomen'. Je bepaalt van alles, zegt het Hebreeuws, maar je wordt bepaald - bij elkaar! Zo wordt de tabernakel, het draagbare heiligdom in de woestijn, stevast 'Tent der Ontmoeting' genoemd. En de gemeente zelf wordt ook wel met een woord aangeduid dat direct is afgeleid van dit werkwoord. Dat ontmoeten, gemeenschap zijn, zit dus als het ware verwerkt in dit woord voor 'bijzondere tijd'.

In de bijbel zijn tijd, gemeente, elkaar tegenkomen, dus directe familie van elkaar. Niet het woord waar 'ekklesia' op teruggaat. Dat is de samengeroepen gemeente. Maar wie samengeroepen wordt, moet wel zelf naar de plek van samenkomst komen. Wie zich heeft laten roepen, die is op de plek gekomen waar de ontmoeting plaatsheeft.

Helemaal letterlijk heet het bij Zecharjah: 'Laten die vastentijden voor jullie tot vrolijkheid en tot vreugde en tot goede tijden zijn.' Goede tijden kennen wij in ons taalgebied alleen nog uit de vraagzin 'Zie jij Goede Tijden nog wel eens?' Wat ik trouwens een mooie vraag vind. Ik hoop maar dat iedereen, ook zonder een minuut televisie te zien, van harte kan zeggen: ja, ik zie nog wel eens goede tijden. En het mooiste is het zonder dat 'nog wel eens' te kunnen zeggen: ja, wij zien goede tijden.

Dan gebruiken we het al in de zin waarin het ook in de bijbel voorkomt. Goede tijd, dat is hier: tijd voor ontmoeting. Er is sprake van tijd, als je tijd voor elkaar hebt.

Daarom is een vertaling die er 'blijde feestdagen' van maakt, ook prima (NBV). Als tijd tijd-voor-elkaar is, dan is het ook feest.

Een handvol slotzinnen

Maak de woorden van God tot daden.

Leef in waarachtigheid, trouw, waarheid en vrede.

Dien God in vrolijkheid en vreugde.

Heb tijd voor elkaar en maak zo het leven feestelijk.

Dan zullen ook anderen zeggen: 'Laat ons met jullie gaan.'

Want wij hebben gehoord dat de goede God met jullie is.'

Zo moge het zijn

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 10 september 2006

VIERING VAN EUCHARISTIE

Huub Oosterhuis

1.

Het voorbedenboek was vol. Het liep van 26 oktober 2003 tot 10 september 2006, vorige week. Wij gaan vandaag verder met een nieuw voorbedenboek, weer even uniek - in heel de wereld geen tweede exemplaar.

Daar achter in deze Rode Hoed 'gehoorzaal' uit 1630 ligt een voorbedenboek. Daar schrijven wij de dagen en de nachten van ons leven in, eigenhandig. Wij, sommigen van ons, maar wel 'sommigen van 'ons' - dat 'ons' en 'wij' is het geheim van

een ekklesia, een kerkelijke gemeente die bijeenkomt in de naam van Jezus, een naam als een veilige ruimte - de dagen en nachten van ons leven. Voor het welslagen van een grote reis, schreef iemand; stervend kwam hij terug van die reis. Dat onze liefde stand zal houden. Voor twee die besloten hebben uit elkaar te gaan. Voor het welslagen van een grote operatie. Ter nagedachtenis aan... namen, namen, oude en jonge mensen. Voor mijn vader. Voor mijn lieve broer, overleden vierendertig jaar oud.

Tot wie zijn die woorden gericht? Bidden doe je tot God? Wat denken we? Dat God al die voorbeden, heilige wensen, soms hartverscheurende kreten, hoort? Dan vervolgens denkt: nee, dat niet - ja die wel? Dat denken we niet. We denken niet, niet meer, dat de God van Jezus en zijn joodse traditie een grillig wezen is, een uitdeler, een afpakker. Ons voorbedenboek staat vol verlegenheid, stille woorden, maar wel wóorden, mensentaal, omdat 'geen woorden' eenzamer is. Halve woorden voor die goede verstaander God, over wie ooit geschreven werd dat hij hoort. Voor uw Aangezicht gedenken wij onze doden, onze levenden, alle denkbare en ondenkbare levende zielen bevelen wij U aan.

2.

Viering van eucharistie, zo luidt het thema van deze toespraak. Wat is dat, viering van eucharistie? Dat is viering van liefde. Eucharistie betekent dankzegging, dankbaar gedenken. Wat gedenken wij dankbaar? Dat het leven zin heeft, het leven zoals het met al zijn zorgen en moeite in onze voorbedenboeken wordt opgeschreven: dat liefdevriendschap-solidariteit-trouw-ontferming de zin van het leven is. En dat die zin van ons leven zichtbaar is geworden in Jezus van Nazaret. De voorbeden die wij stamelen, smeken alle om brood en liefde, om trouw, vergeving, genadebrood; om een menswaardige wereld, door Jezus van Nazaret 'koninkrijk van God' genoemd - een samenleving waarin mensen hun 'brood' delen met elkaar, hun mogelijkheden en vermogens, hun levenskansen en risico's; waar zij het lot zo goed, zo barmhartig mogelijk verdelen, naar draagkracht, zodat het voor niemand tot noodlot wordt. Zoals we wel eens zingen: 'Wou je leven met zovelen, hier op aarde, moet je delen: licht en adem, geld en goed. Wie maar leeft om meer te krijgen, die zal sterven aan zijn eigen overvloed.' De zin van het leven is dat je tot brood en leeftocht wordt voor een ander, voor je naasten, bekend of onbekend, vriend of vreemde. Dat noem ik liefde.

3.

'Hier begint de dienst van de tafel, viering van eucharistie,' zeggen wij iedere zondag. Dan spreken of zingen wij een tafelgebed en delen brood en beker. Het ritueel van de liefde die de zin van je leven is.

In de naam van Jezus: het verhaal over Jezus, over hoe hij zich gegeven heeft, uitgedeeld als brood, is voor ons tot teken bij uitstek geworden dat liefde kán, dat solidariteit-ontferming-vergeving een weg ten leven is, de enige weg. Jezus is de weg, kun je ook zeggen; heftige beeldspraak - zijn eerste vrienden durfden die beeldspraak aan.

Als wij hier brood en beker delen, spreken wij in dat ritueel, in 'gebarentaal', de gelofte uit dat wij zullen proberen die weg te gaan, hem te dóen - dat koninkrijk van God, die andere wereldorde, die 'wil jij ook'? Ja, ik wil. Ja en amen, daar ga ik voor.

Eucharistie betekent dankzegging? Dank je wel, schepper van hemel en aarde, dat het leven, ons leven, een zin heeft; dat

liefde kán, dat solidariteit-ontferming-vergeving niet onmogelijk is. Dank je wel, onzienlijke vriend-vader, voor dat visioen van een nieuwe wereld. En we zullen proberen die jongen uit Nazaret, die zoon van jou, niet te vergeten. Wij leven het leven, wij delen het brood, tot zijn gedachtenis.

4.

In een van de oudste geschriften van de Jezusbeweging, de Handelingen der Apostelen, staat over de eerste messiaanse ekklesia in Jeruzalem geschreven: dat het een groeiende menigte was, drieduizend en meer, en iedere dag kwamen er nieuwe mensen bij; en zij waren één van hart, en niemand noemde ook maar iets van zijn bezittingen zijn eigendom: zij hadden alles in gemeenschap. En er ging een grote kracht van hen uit en niemand was in nood of leed gebrek. En bij herhaling staat er: zij bleven trouw aan het breken van het brood (Handelingen 2:41-47).

Als een begin van nieuwe wereld, begin van 'koninkrijk van God' hebben zij hun beweging ervaren. Die geest van solidariteit-en-ontferming maakt ons tot één lichaam - zo heeft Paulus het gezegd -: tot het lichaam van de messias, tot zijn werkelijke tegenwoordigheid (*realis praesentia*) in deze wereld. Is dat moeilijk? Te moeilijk? Paulus bedoelt: als wij leven in de geest van Jezus, als wij de woorden van Gods thora over gerechtigheid volbrengen zoals hij ('Red hen die geen verweer hebben, doe recht aan arme en vreemdeling', die woorden), dan zullen wij zijn 'lichaam' worden - heftige beeldspraak -, dan zullen wij zijn uitstralende kracht, zijn doorwerking in deze wereld zijn. Zoals er van hem in zijn levensdagen een kracht uitging die velen heeft genezen... genezen van eenzaam egoïsme, van elkaar laten barsten, van cynisme en wanhoop.

Of, met de woorden die wij zullen zingen:

*maar mensen afgekeerd zijn van geweld,
niet zwichten voor de oude dode wereld
van geld is god of welk bewind dan ook,
waar wij elkaar behoeden en doen leven,*

- daar zijn wij lichaam van Christus, het lichaam van Jezus Messias, begin van nieuwe wereld.

Die roeping, én dat het kán, vieren, gedenken en hopen wij, dankbaar en deemoedig, in het ritueel van brood en beker.

5.

Viering van eucharistie: protest tegen het onrecht van armoede en honger - kort geding tegen het cynisme 'dat de wereld nu eenmaal zo is... hoe moet het dan anders?' - belijdenis (*credo*) van ongelof in het noodlot - voorbede voor elkaar: dat wij volharden in het visioen - en dat het komen zal, dat koninkrijk van U, alles voor allen... ach, een beetje gauw alstublieft.

*Gezegend Gij
die eeuwig hier nu zijt -
Jezus nu gerechte indachtig
delen wij dit brood en deze beker,
sacrament van hoop
dat niets onmogelijk is bij U,
en zingen om een nieuwe aarde.*

Amsterdamse Studentenekklesia, zondag 17 september 2006

BIJBELSE SPIRITUALITEIT

Alex van Heusden

Naar joodse opvatting verloopt het leven van een mens niet van jaar tot jaar, maar van dag tot dag. Dat heeft het jodendom geleerd van zijn eigen Schrift. In het eerste boek van de bijbel, Genesis, staat over Adam, de eerste mens, geschreven: 'Alle dagen van Adam die hij leefde, waren negenhonderd jaar en dertig jaar' (Genesis 5:5).

Dagen tellen, een ordening aanbrengen in de tijd, dat doet het jodendom. Dat is een haalbare optie, mensen moeten leren betere mensen te worden en dat kunnen ze ook door kleine stappen te zetten, van dag tot dag.

Een godsdienst van de geschiedenis, een godsdienst van tijd, zo noemde de Amerikaans-joodse denker Abraham Joshua Heschel (1907-1972) het jodendom. De geschiedenis kan beginnen als de eeuwige duur van de tijd wordt onderbroken. Vanuit dit perspectief is het joodse jaar geordend. Er zijn dagen en er zijn 'goede dagen' (*jamiem toviem*), 'feestdagen' zeggen wij. De feest- en gedenkdagen scheppen de ruimte en de rust om met grote ernst en met niet minder grote humor de vraag te stellen naar de zin van het menselijk bestaan, naar de oorsprong en bestemming van deze wereld. Daartoe worden zij 'geheilgd', anders gezegd: 'apart gesteld' (het Hebreeuwse *qadosj*, 'heilig', heeft als eerste betekenis 'apart'). De feestdagen geven de kans om het leven te vieren, in vreugde, zelfs als daar ogenschijnlijk geen reden toe is. Vele generaties joden hebben uit de feesten de kracht tot overleven geput.

Op de feestdagen en op sjabbat, elke zevende dag, neemt de joodse gemeenschap afstand van het alledaagse, soms draaglijke, vaak ook genadeloze leven. Niet om het gewone te ontvluchten zijn deze dagen apart gesteld, maar om meer bedacht te raken op het ongewone, op wat nog werkelijkheid moet worden binnen de horizon van de mensengeschiedenis. Daartoe wordt de 'kunst van het gedenken' beoefend: uit het verleden lichten namen en woorden op die een nieuwe impuls geven aan de hoop op de toekomst.

Vandaag is het de tweede dag van Rosj ha'Sjana, joods nieuwjaar. Gisteren, op sjabbat, eerste dag van Rosj ha'Sjana, is het jaar 5767 begonnen. Enkele dagen voor Rosj ha'Sjana wordt er al driftig geblazen op de sjofar, de ramshoorn, als oproep tot inkeer en bezinning.

De eerste tien dagen van het nieuwe joodse jaar staan bekend als de ontzagwekkende of geduchte dagen (Hebreeuws: *jamiem nora'iem*). Het zijn dagen van 'omkeer' (*tesjoeva*). Het nieuwe jaar begint met een terugblik op het voorbije jaar: hoe heb ik geleefd, volgens welke waarden? Ben ik tekortgeschoten, en jegens wie dan? Hoe maak ik nieuw begin?

Jom Kippoer, Grote Verzoendag, is van de ontzagwekkende dagen de ontzagwekkendste. Het is een vastendag die godsdienstige joden grotendeels doorbrengen in de synagoge. 'Verzoening' is het sleutelwoord van Jom Kippoer.

Verzoening met wie? Verzoening met God? Of verzoening met mensen? Is dat niet de hoogste vorm van spiritualiteit: verzoening nastreven met mensen? Verzoening bewerken, tussen mensen?

De feesten die het nieuwe jaar inluiden, eindigen met Simchat Thora, Vreugde om de Thora. De lezing uit de Thora, de vijf boeken van Mozes, wordt dan voltooid om weer van voren af aan te beginnen. 'Bruidegom van de Thora' - zo wordt de lezer genoemd die is uitverkoren om de laatste regels van het boek Deuteronomium te spellen. Over Mozes die stierf aan

de mond van God. Daarin blies hij zijn laatste adem. De bruidegom van de Thora bevestigt, uit naam van de gemeente, van Israël, het verbond met de Thora, alsof het om een bruiloft gaat. Daarom wordt er feestgevierd, zo uitbundig mogelijk. De grote Thorarollen, versierd met fluweel en zilveren kronen en belletjes, worden uit de Arke genomen en in een rondedans, *hakafot*, zevenmaal door de synagoge gedragen. Is de zevenvoudige rondedans voltooid, dan worden de Thorarollen teruggedroefd en weer open gerold bij het begin - want de Thora kent geen einde en is altijd weer nieuw. Zoals een psalm het zegt (119:96):

*Niets voltooid, of ik zie: het is eindig.
Uw woord vernijdt zich - onbegrepen.*

Dan wordt het begin van Genesis gelezen: 'In den beginne schiep God de hemel en de aarde' - alsof het de eerste keer is.

*In den beginne schiep God de hemel en de aarde,
de aarde was woest en leeg,
duisternis over de oerloed -
de adem van God scheerde over de wateren.
God sprak: Er zij licht.
Er was licht.*

In de woestlege duisternis wordt licht gesproken. 'Licht' is de spiritualiteit van de bijbel. Leven in licht, niet in duisternis. En als je leeft in duisternis, uitzien naar licht. Zoals Paulus, die joods messiasijveraar, schreef in zijn brief aan de Romeinen (13:12): 'De nacht loopt ten einde, de dag komt naderbij. Laten wij nu de werken der duisternis afleggen en aandoen de wapens van het licht.'

Duisternis is de ijzeren wet van deze wereld. Hoe mensen over de kling worden gejaagd, verdwijnen in massagraven, hun namen uitgewist. Dat gebeurt op kleine en op grote schaal. We horen erover als we naar het journaal kijken, zien de beelden, we lezen erover in de krant - niet te bevatten wat er allemaal gebeurt. Hoe kinderen in Afrika bij bosjes sterven aan AIDS. Niet te bevatten. Geen spoor van licht. Hoe daarmee om te gaan? We weten het niet. We zijn radeloos, uiten klaagzangen, willen oplossingen, verlangen vurig naar een andere wereld.

Vurig verlangen naar een andere wereld is de spiritualiteit van de bijbel. Zoeken naar sporen van licht. Maar aan dat verlangen gaat een diagnose vooraf, over hoe het met deze wereld gesteld is. In de voorgelezen passage uit het boek dat op naam staat van Jeremia, de profeet, luidt die diagnose: 'Ik zag het land en zie: het was woest en leeg' (Jeremia 4:23). De bergen, zij beven; de heuvels, zij schudden; geen mensen meer in het land - verdwenen, allemaal, weggevoerd naar onbekend gebied. Geen leven meer, geen menswaardig bestaan. Waar zijn ze gebleven, al die mensen? Wat is er gebeurd met de overlevenden van de Schipholbrand, vorig jaar? Waar zijn ze? Hoe leven ze nu?

Vragen naar sporen van licht, misschien komt dat te snel. Allereerst dient zich een heel patroon van emoties aan, als we kijken naar deze wereld: woede en vertwijfeling, verontwaardiging en schaamte, wanhoop en verlangen, en de hoop in dat verlangen te volharden. Leren te leven in rusteloze hoop. En daarin niet alleen te blijven. Anderen te vinden. Bondgenoten te zoeken. Zou het Messiaans Beraad niet kunnen uitgroeien tot zo'n nieuw bondgenootschap, ten behoeve van daadwerkelijke solidariteit met vreemdelingen in ons midden, de asielzoeker die op straat wordt gezet?

Er bestaat een spiritualiteit die draait om het eigen 'ik'. Om geluk te vinden in de eigen, beperkte context. Daar is de bijbel niet gelukkig mee. Zij zoekt naar een spiritualiteit van de ander, de onbekende, die ook nog eens ongelegen komt. Wat doe je, als die daar op je stoep staat, onaangekondigd, en vraagt om brood en water?

Beginnen met wat nooit eindigt en daarom telkens weer begonnen kan worden - dat is onze opdracht. 'In de tijd is elke seconde de kleine poort waardoor de messias kan binnenkomen,' schreef Walter Benjamin, de marxistische rabbijn.

Uit de mond van zijn chassidische grootvader tekende Abel Herzberg het volgende verhaal op, over een rebbe die de kamer in kwam, waar zijn zoon in diep gebed verzonken was. In de hoek stond een wieg met een huilend kind.

De rebbe vroeg zijn zoon: 'Hoor je niet dat het kind ligt te huilen?'

De zoon zei: 'Vader, ik was in God verzonken.'

Toen zei de rebbe: 'Wie in God verzonken is, ziet zelfs de vlieg die over de muur kruipt.'

Het is de strekking van het bijbelse scheppingsverhaal en van heel de bijbel dat het werk van de zesde dag, mensheid op aarde, op schrift wel, maar in de praktijk van het leven niet is voltooid. Het einde van het scheppingswerk is nog niet in zicht. Schepping is het begin van de geschiedenis - geen geschiedenis zonder steeds opnieuw schepping. De chaos van vóór het begin, dat oermonster, is niet getemd, maar steekt telkens weer zijn vele koppen op.

Karl Marx (1818-1883) meende dat de menselijke geschiedenis, de geschiedenis van menswaardig leven nog niet begonnen is, zolang het kapitalisme heerst op aarde. Zijn verre leerling Ernst Bloch (1885-1977) schrijft aan het slot van zijn boek *Das Prinzip Hoffnung*: 'De mens leeft nog overal in de voorgeschiedenis, ja alles staat nog vóór de schepping van een rechtvaardige wereld.'

In de voorgelezen tekst van Jeremia wordt uitgezien naar iemand, 'een die recht doet, een die betrouwbaarheid zoekt' (Jeremia 5:1). In 'Psalm 14, vrij' - 'Niksers, leeghoofden, goden / zijn het, levende doden / die zeggen: / jouw god is geen god' - rijst ook de vraag naar zo iemand - tenminste een die aan het visioen van een nieuwe wereld gewaagd is, een iemand die recht doet. Hoor de woede in dit lied. Zing die uit.

Amsterdamse Studentenkkerk, zondag 24 september 2006

PAULUS AAN DE ROMEINEN 2

(Vervolg inleiding)

Alex van Heusden

Dit is de tweede aflevering van een serie artikelen over de brief van Paulus aan de Romeinen.

Die aan de Romeinen is de brief van Paulus die zou gaan over de erfzonde, over de rechtvaardiging door het geloof zonder de werken der wet, dus ook over het einde van de thora. Op verschillende sleutelmomenten in de geschiedenis van christendom en theologie was voor de Romeinenbrief een hoofdrol weggelegd. Zo ontwikkelde Augustinus (354-430) zijn leer over de erfzonde op basis van een specifieke

interpretatie van het vijfde hoofdstuk van de Romeinenbrief, de passage over de typologie van Adam en Christus die als volgt begint (Romeinen 5:12):

*Daarom, zoals door één mens de zonde de wereld binnenkwam
en door de zonde de dood,
zo is ook de dood naar alle mensen doorgelopen,
aangezien allen hebben gezondigd.*

Vele eeuwen later vond Martin Luther (1483-1546) in de Romeinenbrief aanknopingspunten voor zijn beroemde these over de rechtvaardiging door het geloof alleen (*sola fide*), zonder de werken der wet. En in de twintigste eeuw was het Karl Barth (1886-1968) die met zijn *Römerbrief*, uitgebracht in 1919 en in herziene vorm in 1922, een schokgolf veroorzaakte in het landschap van de liberale theologie die de negentiende eeuw domineerde.

Vooraf ten tijde van de Reformatie kreeg de Romeinenbrief een ware sterrenstatus. Philip Melancthon (1497-1560) bestempelde Paulus' langste brief als *doctrinae christianae compendium*, een samenvatting van de christelijke leer (*Römerbrief-Kommentar*, 1532). Zijn collega Martin Luther meende dat Paulus in de Romeinenbrief 'in kort bestek de hele christelijke en evangelische leer' had opgeschreven. In de 'Vorrede' bij zijn vertaling van de Romeinenbrief schrijft hij: 'Zo vinden wij in deze brief in alle rijkdom wat een christen weten moet, namelijk wat wet, evangelie, zonde, straf, genade, geloof, gerechtigheid, Christus, God, goede werken, liefde, hoop, kruis zijn.'

Sinds de Reformatie wordt de Romeinenbrief beschouwd als een canon binnen de canon, als maatstaf tot verstaan van heel de bijbel.

Als Paulus zijn brief aan de Romeinen schrijft, meent hij klaar te zijn met zijn werk in Klein-Azië en Griekenland; hij wil, via Rome als uitvalsbasis, naar Spanje (Romeinen 15:23v.28). Volgens het laatste hoofdstuk van het boek Handelingen der Apostelen is Paulus inderdaad in Rome aangekomen. Handelingen eindigt zo (28:30v):

*Hij bleef twee volle jaren in zijn eigen huurwoning
en ontving allen die tot hem kwamen.
Hij verkondigde het koninkrijk van God
en leerde over de heer, Jezus, de messias,
in alle vrijheid, zonder belemmering.*

Er staat niets over de dood van Paulus. Vrij algemeen wordt aangenomen dat hij in Rome gestorven is, onder keizer Nero. Maar het eerste getuigenis daarover stamt uit het einde van de tweede eeuw en staat in de 'apocriefe' *Handelingen van Paulus en Thekla*. Een andere bron, uit de vierde eeuw, is de *Geschiedenis van de ekklesia* van Eusebius van Caesarea. Hij schrijft: 'Het was Nero [de keizer] die zich openlijk presenteerde als de voornaamste vijand van God; eerst begon hij met de moord op de apostelen. Men zegt dat Paulus tijdens Nero's bewind te Rome werd onthoofd en dat Petrus in diezelfde tijd werd gekruisigd' (*Kerkegeschiedenis* 2.25.5). Men zegt. Volledige zekerheid is er niet, ook al zijn er grote kerken gebouwd boven de vermoedelijke graven van deze twee, Petrus en Paulus.

In de eerste brief die op naam staat van Clemens, *episkopos*, 'toezienaar' van de ekklesia in Rome tegen het einde van de eerste eeuw, staat over Paulus' levenseinde geschreven (1 *Clemens* V, 6v):

*Zeven maal in boeien geslagen,
verjaagd, gestenigd,
werd hij een verkondiger in oost en west
en ontving hij de ware roem voor zijn geloof.
Nadat hij de hele wereld de gerechtigheid had onderwezen
en hij de uiterste grens van het westen had bereikt
en getuigenis had afgelegd ten overstaan van de machthebbers,
nam hij afscheid van de wereld
en ging naar de heilige plaats.*

'De uiterste grens van het westen'. Zou Paulus toch vanuit Rome naar Spanje zijn gereisd, zoals zijn bedoeling was, en daar zijn gestorven? Als dat waar is, dan heeft hij zich vermoedelijk opgehouden in steden aan de Spaanse oostkust, waar synagogen waren, toen al.

Tot wie richt Paulus zich in de Romeinenbrief? In de aanhef lezen we: 'aan allen die in Rome zijn' (Romeinen 1:7). Daar voegt hij aan toe: 'geliefden van God' en, parallel daarmee, 'geroepen heiligen'. In de joodse traditie gelden allen van Israël als 'geliefden van God'. En in de Thora wordt Israël aangeduid als '*am qadosj le'JHWH*', 'een heilig volk voor JHWH' (Deuteronomium 7:6; 26:19). Paulus wil dus dat zijn woorden door alle joden in Rome, de 'geroepen heiligen', worden gehoord, niet uitsluitend door de joden in de ekklesia. Maar in vers 5v is ook nog sprake van anderen: 'Door wie wij ontvangen hebben genade en zending om gehoor te vinden, vertrouwen onder alle volkeren... tot wie ook jullie behoren, geroepen van Jezus Messias.' De brief is gericht aan de joodse gemeenschap in Rome én aan alle *gojien* in de ekklesia, de 'geroepen van Jezus Messias'.

Hoe lezen we een brief als die aan de Romeinen? Als een vroeg-christelijk document? Daar zou Paulus verbaasd van opkijken, als zijn brief zo zou worden getypeerd. We moeten de Romeinenbrief - evenals de andere brieven van Paulus - lezen als een joods-messiaans document. Zo niet, dan verstaan we er helemaal niets van. Joods-messiaans wil ook zeggen dat we de Romeinenbrief beschouwen als een politiek document. Paulus, de jood, schrijft over de verhouding tussen joden en *gojien* onder het Romeinse wereldbestel. Daarom is een *nieuw lezen* geboden en daartoe gaan we te rade bij oude joodse bronnen en bij moderne Pauluslezers die hem verstaan als messiaans-joodse leraar en commentator van eigentijdse gebeurtenissen, en niet, bijvoorbeeld, als de eerste christelijke theoloog of zelfs als de eigenlijke stichter van het christendom.

Zo'n 'voorbeeldige' Pauluslezer was Jacob Taubes, Duits-joods filosoof. In februari 1987, enkele weken voor zijn dood, hield hij een serie lezingen over de Romeinenbrief aan de Universiteit van Heidelberg. Vijf jaar later verschenen die lezingen in boekvorm onder de titel *Die Politische Theologie des Paulus* (Wilhelm Fink Verlag, München 1993). Taubes verstond het evangelie - goede nieuws - dat Paulus bracht, als 'oorlogsverklaring aan Rome'. Dat las hij reeds in de aanhef van de Romeinenbrief, waaruit hier de eerste vier verzen:

*Paulus, slaaf van Jezus Messias,
geroepen 'gezondene',
afgezonderd voor het goede nieuws - evangelie - van God,
die hij tevoren heeft aangekondigd
door zijn profeten
in heilige Schriften
over zijn zoon,
die is geworden uit het zaad van David naar het vlees,*

*die is aangesteld tot zoon van God in kracht
naar de geest van heiligheid
door de opstanding uit de doden,
Jezus Messias, onze heer...*

Op de regel 'die is aangesteld tot zoon van God in kracht' gaf Taubes het volgende politiek-theologische commentaar:

'Aangesteld - dat wil zeggen: als zoon van David is Jezus bestemd om heerschappij uit te oefenen; dat is een natuurlijke kwaliteit. "Zoon van God" evenwel is geen natuurlijke, maar een toegedichte kwaliteit, zoals staat in Psalm 2, de koningspsalm: "Jij bent mijn zoon, vandaag heb ik jou verwekt." Dat is iemand op de troon zetten. Dus gaat het hier om een bewuste accentuering van al die attributen die het imperium betreffen, die koninklijk zijn, die keizerlijk zijn. Ze worden geaccentueerd ten overstaan van de gemeente in Rome, waar de imperator zelf tegenwoordig is en waar het centrum van de caesarcultus, van de caesarreligie is.
(...)

Dit is de enige brief van Paulus aan een gemeente die hij niet heeft opgezet. En: hij zou zich zeer hebben moeten verbijten als andere apostelen met een brief zijn gemeenten waren binnengeslopen. Dat moet men helder onder ogen zien. Daarom trekt hij rok en vest aan als een keurige heer en schrijft *ongelooflijke* diplomatiek. Want hij begeeft zich op glad ijs. Ten eerste kent hij de gemeente niet, is alleen op de hoogte van haar conflicten, heidenchristenen/jodenchristenen, die daar acuut zijn, en natuurlijk tekent het het politieke genie van Paulus dat hij niet even welke gemeente aanschrijft, maar de gemeente in Rome, zetel van het wereldimperium. Hij weet waar de macht te vinden is en waar een tegenmacht moet worden gevormd.'

Wordt vervolgd

Enkel een roos als steun

Ik richt voor mijzelf een kamer in in de lucht
tussen de acrobaten en vogels:
mijn bed op de trapeze van het gevoel
als een nest in de wind
op het uiterste puntje van de tak.

Ik koop mij een deken van de fijnste wol
van de zachtgekuifde schapen die
in het maanlicht
als schemerige wolken
over de stilstaande aarde gaan.

Ik sluit mijn ogen en wikkel mij in
in de vacht van die betrouwbare dieren.
Ik wil het zand onder hun kleine hoeven voelen
en het klikken van de grendel horen
die 's avonds de staldeur sluit.

Maar ik lig in vogelveren, hoog in de leegte gewiegd.
Het duizelt mij. Ik val niet in slaap.
Mijn hand
zoekt houvast en vindt
enkel een roos als steun.

*Hilde Domin (1909-2006)
Vertaling: Kees Kok*

LEERHUIS WESTLAND (Naaldwijk)

Programma van het seizoen 2006/2007

Plaats:

Oude Kerk aan het Wilhelminaplein te Naaldwijk

1. ~~Twee liturgische meezingconcerten~~ die is aangesteld tot zoon van God in kracht

Op zondagmiddag 5 november 2006 en 15 april 2007 vinden liturgische meezingconcerten plaats met liederen van Huub Oosterhuis (teksten) en Bernard Huijbers, Tom Löwenthal en Antoine Oomen (muziek), olv. Tom Löwenthal en begeleid door Henri Heuvelmans (vleugel/orgel).
Tijd: 15.00-17.00 uur. Toegang € 5,- inclusief programmaboekje en koffie/thee

2. *Hier aanwezig.*

Een voorleesavond door Huub Oosterhuis

Op woensdag 29 november leest Huub Oosterhuis voor uit zijn laatste boek: *Hier aanwezig. Een leerdicht over Jezus van Nazaret*. Aanvang 19.30 uur. Deelname € 10,-

Hij was de nagalm van profetenstemmen.

*Iets in de lucht, goed nieuws, een visioen
van uittocht, doortocht door de zee - wij hoorden
zijn mooie taal en dachten het komt goed.*

*Dode, wij hoopten zo dat jij het was
die deze slavenwereld zou bevrijden.*

3. Leerhuis 'De wording van het christendom'

Op 17 januari, 21 februari en 21 maart 2007 zet Alex van Heusden zijn in het vorige seizoen begonnen leerhuis voort over 'De wording van het christendom'. Aanvang 19.30 uur. Deelname 10,- euro per avond.

Het christendom is van joodse oorsprong. Maar vanaf wanneer kun je spreken van christendom? Het is niet gesticht, maar in een geleidelijk, bijna vier eeuwen omvattend proces ontstaan. Het christendom beroept zich op Jezus van Nazaret, het belijdt hem als de Christus, de zoon van God - maar de 'historische' Jezus heeft geen nieuwe religie gesticht en geen kerkerde ingevoerd. Zijn eerste volgelingen waren allen joden en bleven dat ook. De beweging in naam van Jezus Messias telde rond het jaar 250 ruim een miljoen aanhangers - overwegend niet-joden. Die miljoenen behoorden tot talrijke stromingen die zich alle beriepen op Jezus en op de apostelen, maar onderling volstrekt verschillend waren. (AvH)

Informatie en aanmelding: Martin Verheij

martin@verheijnet.nl; tel 0174-642656

Toespraken Amsterdamse Studentenekklesia

Oktober

15 Naar de Filistijnen - 1 Samuël 4-7 - *Ranfar Kouwijzer*

22 Wij willen een koning - 1 Samuël 8-10 - *Kees Kok*

29 Koning Saul verworpen - 1 Samuël 11-15 - *Bettine Siertsema*

November

5 Jong geleerd 2 - *Geeske Hovingh/Kees Kok*

12 Antikoning David - 1 Samuël 16-19 - *Alex van Ligten*

19 David op de vlucht - 1 Samuël 19-23 - *Rinse Reeling Brouwer*

26 David en Jonatan, Sauls dood - 1 Samuël 24-31 - *Huub Oosterhuis*